

УДК 81-115; 81'255.2

А.І. ПОКУЛЕВСЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (Кривий Ріг)

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ СИНОНІМІЧНИХ ЛЕКСЕМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (НА ОСНОВІ РОМАНУ П. ЗЮСКІНДА «ПАРФУМИ. ІСТОРІЯ ОДНОГО ВБИВЦІ»)

Стаття присвячена дослідженню синонімічних рядів німецької мови на основі роману П. Зюскінда. Розглядаються саме стилістичні синоніми, які відрізняються тим, що належать до різних функціональних шарів лексики. З метою перевірити, чи зберігаються синонімічні ряди і їх стилістичні відтінки, було проаналізовано переклад роману І. Фрідріх українською мовою. Увага була зосереджена на синонімічних рядах з домінантами «das Gesicht», «sterben» та «schön». Використання автором стилістичних синонімів надає експресивності тексту, різноманітності зображуваним образам, підкреслює гостроту відчуттів.

Ключові слова: П. Зюскінд, синоніми, труднощі перекладу, мова оригіналу, мова перекладу.

На сьогодні в науковій літературі існує багато визначень явища синонімії. В сучасній літературознавчій енциклопедії зафіксоване таке визначення: «Синонімія – збіг мовних одиниць (морфем, слів, фразеологічних зворотів, синтаксичних конструкцій) за основним значенням і збереження їх стилістичних відмінностей» [1, с. 397]. Традиційно виділяють три основні типи синонімів: 1) семантичні (ідеографічні, лексичні, понятійні), 2) стилістичні, 3) понятійно-стилістичні (семантико-стилістичні) [2, с. 114]. Увага в нашому дослідженні буде зосереджена саме на стилістичних синонімах. Дослідники М. Філон та О. Хомік пояснюють, що «найбільш чітко вирізняються ті стилістичні синоніми, що належать до різних функціональних шарів лексики: *пробуджуватися* (загальне вживання) – *розбуркуватися* (розмовне); *говорити* (загальне) – *балакати* (розмовне); *їсти* (загальне) – *лигати* (розмовне) – *нуздати* (просторічне)» [2, с. 116]. Ці стилістичні синоніми дослідники поділяють на дві групи: 1) синоніми, що мають стилістично нейтральну домінанту (обличчя, лице, пика, вид, писок, морда); 2) синоніми, у яких усі одиниці синтаксичного ряду є конотативно маркованими (хвалько, хвастун, задавака) [2, с. 116–117]. Роман Патріка Зюскінда «Парфуми. Історія одного вбивці» є показовим в плані розмаїття стилістичних синонімів. Тому мета нашого дослідження полягала в аналізі синонімічних рядів з різноманітними смисловими відтінками в романі П. Зюскінда та їх еквівалентів в перекладі І. Фрідріх. Актуальність дослідження обумовлена тим, що досі увага дослідників була зосереджена переважно на вивченні семантичного поля запаху в романі, на інтертекстуальних аспектах твору. Поза належною увагою залишались певні стилістичні особливості роману, а саме дослідження стилістичних синонімів у романі.

Проаналізувавши твір П. Зюскінда, Т. Гостюк зазначає, що «автор використовує лейтмотив – такий від повтору, при якому одна і та ж мовна одиниця (слово, словосполучення, речення) повторюються в різних місцях тексту цілого роману і який слугує для підкрес-

лення головної думки твору» [3]. І таким лейтмотивом є в романі слова-запахи (376 слів): *der Geruch, der Duft, riechen, das Parfum, duften, stinken, der Atem, der Gestank, der Brodem, die Ausdünstung, die Verdichtung, der Dunst, der Qualm, der Odem, der Menschenbrodem, der Milchdunst, der Küchendunst, das Blütenparfum, der Tabaksqualm, das Odeur, der Schweiss*. Дослідженню лексем цього синонімічного ряду присвячено вже багато робіт. Звернімося до інших синонімічних рядів, яких у творі досить багато. За основу були взяті групи стилістичних синонімів, які пропонує дослідниця Л. Прокопова. Першим є синонімічний ряд з домінантного *das Gesicht*, що складається з таких стилістичних синонімів: «*das Gesicht* – нейтральний прошарок (лице, обличчя); *Antlitz* презентує цей ряд вже як елемент поетичного (високого) стилю (вид); *Angesicht* теж відноситься до високого стилю (лик); *Frätzchen* відбиває розмовний стиль (писок, мордочка), сюди ж належить також *Visage* (пика); порівняно з чим *Fassade* або *Fratze* знижено розмовні (твар); *Presse, Schnauze* вульгарні синоніми цього ряду (морда)» [4, с. 286]. П. Зюскінд використовує синоніми цього ряду не тільки для опису зовнішності чи настрою персонажів, але й, обираючи той чи інший синонім, він виказує своє власне, авторське ставлення до них, таким чином формуючи уявлення та почуття читача щодо особистостей персонажів роману. Проаналізуємо, якими засобами та лексемами передані синонімічні ряди з роману в перекладі І. Фрідріх і чи зберігається вживання цих лексем взагалі.

Das Gesicht: 1) «*Es hatte Sommersprossen im Gesicht, am Hals und an den Brüsten...*» [5, с. 206] – «Ластовиння на обличчі, на шиї й на грудях, тобто...» [6, с. 194].

2) «*Noch waren ihre schweren Glieder glatt und fest, die Brüste wie aus dem Ei gepellt, und ihr flächiges Gesicht, vom schwarzen starken Haar umflogen, besaß noch zarteste Konturen und geheimste Stellen*» [5, с. 235]. – «Тіло її пружне й міцне, груди – мов виточені, а трохи пласкувате обличчя, обрамлене цупким чорним волоссям, ще зберігало витончені контури й таємничість» [6, с. 222].

3) «*Der Pater kramte mit dem Finger im Henkelkorb herum, bis er das Gesicht des schlafenden Säuglings freigelegt hatte*» [5, с. 10]. – «Панотець заходився порпатися пальцем у кошику, доки побачив обличчя сонного немовляти» [6, с. 8]. В перших двох прикладах лексема *das Gesicht* перекладається нейтральним еквівалентом *обличчя*, а у третьому прикладі вважаємо за доцільне використати синонім з більш негативним значенням. П. Зюскінд від початку роману поступово формує негативне ставлення до особистості Гренуя, відразу до нього. Тому доречнішим було б, на нашу думку, перекласти за допомогою лексеми зі зневажливим відтінком, наприклад, *писок*.

Das Antlitz: «*Freilich den Geruch der Menschen gab es nicht, genausowenig wie es das menschliche Antlitz gab*» [5, с. 181]. – Переклад останньої частини речення з лексемою *Antlitz* відсутній. Ми пропонуємо переклад: «Звичайно ж, люди не можуть пахнути однаково, як і не можуть однаково виглядати». При перекладі даного речення ми використали транспозицію, а саме – вербалізацію: іменник *das Antlitz* ми транспозитували у дієслово *виглядати*.

Das Angesicht: 1) «*Und sie nahmen ihre Frauen und Töchter mit, beteten gemeinsam, aßen und schliefen in der Kirche, verließen sie selbst am Tage nicht mehr, überzeugt, im Schutz der verzweifelten Gemeinschaft und im Angesicht der Madonna die einzig mögliche Sicherheit vor dem Ungeheuer zu finden*» [5, с. 269] – «Вони брали з собою своїх дружин і дітей, молилися з ними разом, їли й спали в церкві, не залишали храму навіть удень, переконані, що в цій зневірній спільноті лише перед лицем Мадонни знайдуть безпеку й захист від монстра, якщо безпека взагалі ще існувала» [6, с. 252–253]. Перекладачка обирає найкращий варіант перекладу лексеми, зважаючи на контекст. Можна ще обрати синоніми *образ* або *лик*.

2) «*Und anders als damals lag er nicht allein in einer Höhle, sondern stand auf einem Platz im Angesicht von zehntausend Menschen*» [5, с. 292] – «І, на відміну від минулого разу, він не лежав у печері самотній, а стояв на майдані перед десятками тисячами людей» [6, с. 273]. У цьому прикладі взагалі відсутній переклад лексеми *Angesicht*, проте від цього експресивність речення не втрачається.

Die Fratze: «*Wir werden ihm die Maske von der Fratze reißen und dem Neuerer beweisen, wozu das alte Handwerk in der Lage ist*» [5, с. 77]. – «Ми зірвемо маску з його пику!» [6, с. 73]. Під час перекладу речень та добору синонімічних еквівалентів до цих та подібних лексем важливо звертати увагу на їх значення у кожній конкретній контекстній ситуації, щоб досягти тотожного перекладу з точки зору прагматики твору, тобто зберегти при перекладі ключові моменти настрою та основну ідею автора.

Ще один синонімічний ряд, який пропонує Л. Прокопова, з домінантою – дієсловом «sterben». Дослідниця наводить найбільш виразні синоніми: *dahingehen, die Welt verlassen, den letzten Hauch von sich geben* – поетичне високе (віддати Богові душу, відходити), *aus der Welt gehen, seine Tage beschliessen* – високе (вмирати, конати, прясти на тонку, розлучатися зі світом); розмовний шар висловлення *sein Sterbchen machen, Feierabend machen, über den Bach springen* (врізати дуба); *abfahren, abkratzen, abgehen, hops machen, ins Gras beissen* – знижені розмовні (*salopp*) (подихати); *krepieren, verrecken, den Arsch zukneifen* – вульгарний прошарок (здихати) [4, с. 286]. Більшу частину цього синонімічного ряду можна знову-таки знайти у романі П. Зюскінда.

Sterben: «Besser aber wäre es, nicht zu *sterben* und den Duft trotzdem zu besitzen, oder zumindest seinen Verlust so lange als irgend möglich hinauszuzögern» [5, с. 233]. – «Хоча краще було б не *помирати* і володіти ароматом або принаймні якомога надалі відтягти цю втрату» [6, с. 219]. Як бачимо у цьому прикладі (і в інших по всьому тексту з лексемою *sterben*), переклад здійснений з нейтральним еквівалентом *помирати*. Перекладачка зберігає нейтральність зображуваних автором описів.

Aus sein, dahin gehen: «Jetzt ist es *aus*», dachte er, «jetzt geht's *dahin*, das ist der Fieberwahn oder die Todesagonie» [5, с. 130]. – «*Om i vse!* – подумав він. – Тепер усьому *кінець*, це гарячка чи агонія» [6, с. 123]. Поетичний варіант автора *dahin gehen* І. Фрідріх не переклала поетичним аналогом в українській мові, проте і не обрала стилістично нейтральний варіант.

Verrecken: 1) «Im Alter wollte sie sich eine Rente kaufen und darüberhinaus noch so viel besitzen, daß sie es sich leisten konnte, Zuhause zu *sterben* und nicht im Hotel-Dieu zu *verrecken* wie ihr Mann» [5, с. 25]. – «Вона хотіла купити собі на старість пенсію, крім того, мати досить грошей, щоб *померти* вдома, а не *здихати*, як її чоловік, в Отель Дью» [6, с. 22–23]. У цьому прикладі П. Зюскінд використовує два синоніми *sterben* та *verrecken* в одному реченні, чим підкреслює стилістичну забарвленість ситуації. Перекладачка зберігає відмінності в експресивних і стилістичних компонентах лексичного значення цих синонімів.

2) «Und weil sie geständig ist und ohne weiteres zugibt, daß sie das Ding bestimmt würde haben *verrecken* lassen, wie sie es im übrigen schon mit vier anderen getan habe, macht man ihr den Prozeß, verurteilt sie wegen mehrfachen Kindermords...» [5, с. 8] – «І, позаяк вона визнає свою провину й відверто признається, що мала намір залишити дитя *вмирати*, як робила це доти з чотирма іншими дітьми, на неї заводять справу, засуджують за багаторазове дітовбивство...» [6, с. 6–7]. У цьому прикладі можна побачити, що в перекладі підібраний стилістично не забарвлений еквівалент. Автор використовує саме синонім *verrecken*, щоб показати зневажливе ставлення жінки, її байдужість до власних дітей.

У творі був знайдений ще один синонім, який можна також віднести до цього синонімічного ряду – *aus der Welt bugsieren*: «Wer wie er die eigene Geburt im Abfall überlebt hatte, ließ sich nicht mehr so leicht *aus der Welt bugsieren*» [5, с. 26] – «Переживши народження в купі покиді, він не давав уже так просто *змести себе з цього світу*» [6, с. 23]. Перекладачка робить майже дослівний переклад, хоча такого словосполучення немає в українській мові, щоб зберегти експресивність виразу та авторський задум.

Прикметники синонімічного ряду з домінантою «schön» відрізняються лише мірою своєї експресивності. Основна семантична ідея та сфера застосування залишатимуться незмінними, незалежно від того, який з цих синонімів буде обраний для перекладу. Простежимо за цим синонімічним рядом у тексті роману, щоб переконатися, що всі вищенаведені прикметники належать до синонімів спільної експресії.

Schön, attraktiv – гарний, привабливий: 1) «Du bist *schön* wie sie, deine Haare, dein Mund, deine Hand...» [5, с. 294] – «Ти так само *гарний*, як вона, твоє волосся, твої губи, твоя рука...» [6, с. 275–276].

2) «Alle hielten den Mann im blauen Rock für das *schönste, attraktivste* und vollkommenste Wesen, das sie sich denken konnten ...» [5, с. 288] – «Усі вважали чоловічка в синьому сюртуці *найкращим, найпривабливішим* і найдосконалішим єством, яке тільки можна собі уявити ...» [6, с. 269]. Бачимо, що *schön* та *attraktiv* майже взаємозамінні, але перший прикметник має вищий рівень експресивності, іншими словами, є сильнішим епітетом, ніж другий.

Hübsch – гарненький, привабливий: «... Grenouilles Mutter, die noch eine junge Frau war, gerade Mitte zwanzig, die noch ganz *hübsch* aussah und noch fast alle Zähne im Mun-

de hatte und auf dem Kopf noch etwas Haar und außer der Gicht und der Syphilis und einer leichten Schwindsucht keine ernsthafte Krankheit» [5, с. 7] – «... **Гренуєва мати – ще молода, досить гарна жінка років двадцяти п'яти, в роті майже всі зуби, а на голові ще трохи волосся, і ніяких серйозних захворювань, крім подагри, сифілісу та легкої форми сучот ...**» [6, с. 5].

Liebllich – *приємний, люб'язний*: 1) «Daß ausgerechnet der Duft des Veilchens, einer an und für sich *lieblichen* Blume, ihm so stark zusetze...» [5, с. 178] – «Те, що саме аромат фіалки, загалом *приємної* квітки, йому аж так дошкуляє...» [6, с. 169]. За бажанням перекладача, доречно буде виконати контекстуальну заміну: *lieblich* – *такий, що викликає приємні почуття*, тому що дослівний переклад словосполучення – *приємна квітка* – є семантично не зовсім вдалим, на нашу думку, для української мови.

Bildschön – *писаний красень/красуня*: «Wieder waren die Opfer *bildschöne Mädchen*, wieder gehörten sie jenem schwerblütigen schwarzhhaarigen Typus an, wieder fand man sie nackt und geschoren...» [5, с. 237]. – «Жертвами знову були чорняві *красуні*, знову голі, обстрижені...» [6, с. 223]. Як бачимо, перекладачка зберігає експресивність опису дівчат, проте використовує транспозицію – замінює прикметник *bildschön* на іменник *красуні*.

Nett – *любий, приємний, гарний*: «... die gängigsten Düfte <...> in *nette kleine Flakons* gefüllt, von *netten kleinen Mädchen verpackt nach Holland, England und ins Deutsche Reich verschickt werden sollten*» [5, с. 125]. – «... **найходовіших парфумів <...> оптовим розфасуванням їх у чарівні маленькі флакончики, які потім симпатичні маленькі дівчата могли б запакувати і розсилати до Голландії, Англії та Німецької Імперії**» [6, с. 118]. Мова тут йде про мрії жадібного парфумера, тому автор навмисно використовує повторення епітету *nett*, з метою створити у читача відчуття солодкої пересиченості на межі нудотності. На наш погляд, те ж саме має зробити і перекладач.

Отже, всі приклади свідчать про те, що П. Зюскінд активно користується у своєму романі різними стилістичними синонімами, що надає експресивності тексту, різноманітності зображуваним образам. Можна також зауважити, що для детальних характеристик письменник користується не лише синонімами-іменниками, але й звертається до порівнянь, повторів та епітетів. І через все це задача для перекладача ускладнюється. Він має відчувати ситуаційні тонкощі контексту та добирати доречні синонімічні еквіваленти, які зберігатимуть стиль автора, рівень експресії, стилістичної забарвленості. Перекладач має звертатися до контекстуальних синонімів, не намагаючись досягти дослівного перекладу.

Надзвичайно широке використання автором синонімів з різноманітними смисловими відтінками надає забарвленості ключовим моментам твору, підкреслює гостроту відчуттів, наповнює емоційною насиченістю характеристики почуттів головного персонажа, додає читачеві реалістичності сприйняття.

Список використаних джерел

1. Ковалів Ю.І. (укл.) Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2. – 624 с.
2. Філон М.І. Сучасна українська мова. Лексикологія. Частина 1. Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М.І. Філон, О.Є. Хомак. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 271 с.
3. Гостюк Т.М. Особливості стилістичних фігур синтаксису у романі П. Зюскінда «Парфумер» [Електронний ресурс] / Т.М. Гостюк. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54313.doc.htm (Останнє звернення 04.03.2016).
4. Прокопова Л.І. Стилістичні синоніми як основа для нової класифікації стилів з літературної і розмовної мови / Л.І. Прокопова // Культура народів Причорномор'я. – 2014. – № 271. – С. 286–287.
5. Süskind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders / Patrick Süskind. – Zürich: Diogenes Verlag, 1985. – 306 с.
6. Зюскінд П. Парфуми. Історія одного вбивці / Патрик Зюскінд. – Харків: Фоліо, 2003. – 287 с.

References

1. Kovaliv, Yu.I. *Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2 t.* [Literary Encyclopedia: In 2 volumes]. Kyiv, Akademiya Publ., 2007, vol. 2, 624 p.
2. Filon, M.I., Khomik, O.Ye. *Suchasna ukrainska mova. Leksykologhiia.* Chastyna 1. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv [The modern Ukrainian language. Lexicology. Part 1. Textbook for students of philology higher education institutions]. Kharkiv, KhNU imeni V. N. Karazina Publ., 2010, 271 p.
3. Hostiuk, T.M. *Osoblyvosti stylistychnykh fihur syntaksysu u romani P. Ziusskinda «Parfumer»* [Syntax stylistic figures features in P. Suskind's novel «Perfume»]. Available at: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54313.doc.htm (Accessed 04 March 2011).
4. Prokopova, L.I. *Stylistychni synonimy yak osnova dlia novoi klasyfikatsii styliv z literaturnoi i rozmovnoi movy* [Stylistic synonyms as the basis for a new classification of styles of literary and colloquial]. *Kultura narodov Prychernomorja* [Peoples Black Sea Culture], 2014, no. 271, pp. 286-287.
5. Süskind, P. *Perfume. The Story of a Murderer.* Zürich, Diogenes Publ., 1985, 306 p.
6. Ziusskind, P. *Parfumi: Istoriia odnogo vbyvtsi* [Perfume: The Story of a Murderer]. Kharkiv, Folio Publ., 2003, 287 p.

Статья посвящена исследованию синонимических рядов немецкого языка на основе романа П. Зюскинда. Рассматриваются именно стилистические синонимы, которые отличаются тем, что принадлежат к различным функциональным слоям лексики. С целью проверить, сохраняются ли синонимические ряды и их стилистические оттенки, был проанализирован перевод романа И. Фридрих на украинский язык. Внимание было сосредоточено на синонимических рядах с доминантами «das Gesicht», «sterben» и «schön». Использование автором стилистических синонимов придает экспрессивности тексту, разнообразие изображаемым образам и подчеркивает остроту ощущений.

Ключевые слова: П. Зюскинд, синонимы, трудности перевода, язык оригинала, язык перевода.

The present article is concerned with synonymic rows study of the German language adapted from P. Süskind's novel «Perfume: The Story of a Murderer». The main emphasis is placed on stylistic synonyms which belong to different functional strata of vocabulary, namely neutral words, colloquial words, literary words, slang, vulgarisms, jargonisms, etc. In order to check whether the synonymic rows and their stylistic shades are retained, the translation of the novel into Ukrainian made by I. Friedrich is analyzed. Attention was focused on synonymic rows with a keywords «face», «to die» and «nice». The usage of stylistic synonyms by the author adds expressivity to the text, diversifies the represented images and stresses the acuity of feelings.

Key words: P. Süskind, synonyms, translation problems, source language, target language.

Одержано 28.01.2016.